

Suçlu mu Değil mi? Birleşik Krallık'ın Kingsnorth kararı ışıkında evre hakkına ilişkin Türk mevzuatının incelenmesi

Yavuz zhan Trker^{ID}*1

¹İstanbul şişli Meslek Yüksekokulu Adalet Programı, İstanbul

MAKALE KÜNYESİ

Geliş Tarihi: 28/02/2024

Kabul Tarihi : 23/09/2024

<https://doi.org/10.53516/ajfr.1444443>

*Sorumlu Yazar:

yavuzozhan.turker@sisli.edu.tr

Z

Araştırma Makalesi

Giriş ve Hedefler Günümüzde ormanların ve verimli toprakların hızla tükenmesi ve içme suyu kaynaklarının kirlenmesi hem evre hareketlerinin başlamasına hem de etkilerinin giderek artmasına neden olmuştur. Bu arada İngiltere mahkemelerindeki Kingsnorth kararı, önemli bir bakış açısını da beraberinde getirmiştir. Çalışmada bu mahkeme kararının çevresel eylemlere etkisi incelenmiştir.

Yöntemler çalışmada literature taramasının yanında yargı kararı analizi yapılmıştır. *Bulgular* Mahkeme, Kingsnorth elektrik santralinin bacasına tırmanarak ve üzerine yazı yazarak mülke suç teşkil eden zarar vermekle suçlanan aktivistleri, sanıkların protestolarının hukuken haklı nedenleri olduğu gerekçesiyle beraat ettirmiştir.

Sonuçlar alışma sonunda çevresel protestoların evre hakkı kapsamında hukuka uygun kabul edilebilecekleri sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kingsnorth, evre hakkı, mevzuat, yasalara uygunluk, kanunla atışma

Guilty or Not? Analyzing and applying Turkish legislation on the right to the environment to the UK's Kingsnorth rulling

ABSTRACT

Background and Aims Today, the rapid depletion of forests and fertile lands and the pollution of drinking water sources have led to both the emergence of environmental movements and their increasing impact. In the meantime, the Kingsnorth decision in the UK courts has brought along an important perspective. This study examines the impact of this court decision on environmental actions.

Methods In addition to a literature review, the study analyzed the judicial decision. Results The court acquitted activists accused of criminal damage to property by climbing and writing on the chimney of the Kingsnorth power station on the grounds that the defendants' protest was legally justified.

Conclusions The study concludes that environmental protests can be considered lawful under the environmental right.

Key Words: Kingsnorth, right to the environment, legislation, compliance with laws, conflict with law

Bu makaleye atf:

Trker, Y.., 2024. Suçlu mu Değil mi? Birleşik Krallık'ın Kingsnorth kararı ışıkında evre hakkına ilişkin Türk mevzuatının incelenmesi. Anadolu Orman Araştırmaları Dergisi, 10(2), 1-7.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 International Licence.

1. Giriş

Çevre hareketleri, aşırı nüfus artışı, hava ve su kirliliği, orman ve toprağın bozulması, bitki ve hayvan türlerinin tükenmesi, doğal kaynakların orantısız kullanımı gibi çevre sorunlarına tepki olarak ortaya çıkmıştır. (Ceritli, 2001; Balkaya, 2014; Anonymous, 2019). Çevresel protestolar; büyük ölçekli yatırımları etkileyen politikalara karşı, bu yatırımların neden olduğu veya bu yatırımlardan kaynaklanması muhtemel çevresel risklere dikkat çekilerek yapılan protestolar, olarak tanımlanabilir. (Özen, 2011).

Özellikle Batı toplumlarında 1960'lı yıllarda muhalif öğrenci hareketleriyle etkili bir şekilde başlayan çevre protestoları, bu toplumlarda çevre bilincinin oluşmasına önemli katkılar sağlamıştır. Türkiye'de ise 1990'lı yıllarda çevredeki doğal dengenin bozulacağı endişesi nedeniyle vatandaşlar tarafından kamuoyunun dikkatini bu duruma çekmek amacıyla düzenlenen etkinliklerle özellikle Bergama, Aliğa ve Gökova'da benzer hareketler ortaya çıkmıştır (Kılıç, 2002). Bu protestolara katılanlar, belirli bir çevre sorununun veya adaletsizliğin varlığının, soruna ilişkin nedenlerin, sonuçların veya kabahatlerin, etkileme ve manipülasyon amaçlı önyargıların varlığının, olasılık ve olaylardaki değişikliklerin, ortak eylemlerin etkisi ve bu eylemlerin sonuçları ve ayrıca belirli sorunlara karşı isyan etme ve direnç göstermenin gerekliliğine inanıyordu (Kılıç, 2002).

Bu inançlar bazen yıkıcı, zarar verici ve hukuka aykırı protestolara dönüşebilmektedir. Bu eylemler çoğu zaman karşılıklı zararlar sonucuna ulaşabilir. Örneğin 2017 yılında 207 çevre aktivistinin ölümü rapor edilmiştir. (Anonymous, 2019). Çalışmanın temelini oluşturan bu protestoların, Anayasa çerçevesinde tanınan bir hakkı savunup savunmadığı ve özellikle İngiliz mahkemelerinin Kingsnorth davası kararı ışığında ceza hukuku açısından haklı bir sebep olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışılacaktır.

İklim değişikliğiyle ilgili en önemli vaka, İngiltere'deki çevre aktivistlerinin 2007'de, Kent şehrindeki kömürlü termik santral bacasına dönemin İngiltere başbakanının adının "Gordon" olarak yazılmasıyla başlattığı protestoların ardından yaşanmıştır.¹ Göstericiler, her gün 20.000 ton CO2 üretimiyle İngiltere'nin en büyük 5'inci kirleticisi olan kömür yakıtlı elektrik santralini kapatılmasını amaçlamışlardır. Ayrıca seslerini İngiltere Başbakanı'na duyurarak yeni santral kurulmasını da engellemeye çalışmışlardır. Başlangıçta aktivistlere bacaya verilen zarar için 30.000 pound ödeme emri verilmişti. Ancak 2008 yılında, 1971 tarihli Cezai Zararlar Yasası (Criminal Damage Act)'nin 5. maddesi uyarınca beraat ettiler. Aktivistler, beraatlerine yol açan savunmalarında bacaya zarar verdiklerini itiraf etmiş ancak bunun nedeninin tüm Dünya için acil bir tehdit oluşturan iklim değişikliğinin tehlikelerine karşı korumak olduğunu da savunmalarına eklemişlerdir. Bunun üzerine mahkeme, davada haklı nedenin bulunup bulunmadığını inceleyerek aktivistlerin beraatine karar vermiştir. Söz konusu davada savcı, protestonun yasal çerçevede gerçekleştirilen bir eylem olmadığını, sivil itaatsizlik eylemi olduğunu ifade etmiştir. Mahkeme ise yargılama sürecinde, çeşitli iklim

değişikliği uzmanlarının ifadelerini alarak, söz konusu santralden kaynaklanan karbondioksit emisyonları nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan 400'e yakın türü tespit etmiştir. Ayrıca savunma ise iklim değişikliği nedeniyle su seviyelerinin yükselmesi nedeniyle dünyanın çeşitli bölgelerinde kıyı şeritlerinde ciddi hasarlar oluşacağını ileri sürmüştür.

Hakim, davadaki asıl meselenin protestocuların yasayı ihlal edip etmediğini belirlemek değil, haklı bir nedenin bulunup bulunmadığını tespit etmek olduğunu belirtmiştir. Jüri kararına göre başkalarının mallarının korunması açısından protestonun acil ve kaçınılmaz olduğu da eklenmiştir. Kingsnorth kararında Mahkeme, protestocuların gerçekten de meşru müdafaa eylemi gerçekleştirdiklerini kabul etmiştir.

Çevrede yaşanan olumsuzlukların günümüzün en önemli sorunu haline geldiği açıktır. Bu anlamda Kingsnorth Mahkemesi'nin kararı çok önemlidir. Çünkü ilk kez bir mahkeme konuyu çevre hakları kapsamında değerlendirmiş ve çevreye zarar veren eylemlere karşı direnişin hukuka uygun olarak kabul edileceği yönünde karar vermiştir. Bu karar, başta Türkiye olmak üzere önemli çevre sorunları yaşayan birçok ülkeye örnek olacaktır.

Sonuç olarak bu çalışmada hukuka aykırı çevresel eylemlerin çevre hakkı kapsamında ele alınıp alınmayacağı incelenmiştir.

2. Çevresel Protestolar Haklı Bir Neden Olarak Değerlendirilebilir mi?

Çevre protestoları çevre hakkı temel alınarak yapılan protestolardır. Mahkemenin Kingsnorth davasındaki kararına da konu olan çevresel eylemlerin niteliğini tartışmak önem arz etmektedir. Bu kategoride sınıflandırılacak protestolar dünya genelinde her geçen gün artmaktadır. Bu protestoları gerçekleştirenlerin çoğunlukla genç kuşaktan olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin İngiltere'de çoğunluğu genç aktivistlerden oluşan ve "Yok Olma İsyanı (Extinction Rebellion)" olarak bilinen grup, "Biz son nesil miyiz?" sloganıyla protesto düzenlemiştir. (Anonymous; 2019a). Almanya, Belçika ve İsviçre'de de binlerce öğrenci "Gelecek için Cumalar (Fridays for Future)" sloganıyla yürüyüş yapmışlardır. Bu yürüyüşlerin amacı, kötüleşen iklim değişikliği düzensizliklerine ve karbondioksit emisyonlarına dikkat çekmektir. (Anonymous, 2019b). Bu spesifik örnekler esas olarak genç neslin gelecekleriyle ilgili kaygılarını göstermektedir.

Çevresel protestoların haklı sebep oluşturup oluşturmadığını ele almak ve değerlendirmek için öncelikle bu protestoların çevre hakkı kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla çevre hakkını tartışmadan önce öncelikle "hak" kelimesinin hukuk açısından anlamını incelemek bir ön koşuldur.

Hak, kanunla korunan ve sahibine bu korumadan yararlanma yetkisi veren menfaattir (Helvacı ve Ergüle, 2011; Gözler, 2012; Oğuzman ve Barlas, 2012). Serozan (2011) ise hakkı, avantajlı

¹Protestocular durdurulmadan önce bacanın üzerine "Gordon Bin it" yazıyordu. "<https://www.theguardian.com/environment/2007/oct/08/climatechange.energy>

veya imtiyazlı bir hukuki konum, menfaat, irade gücü, irade özgürlüğü, genel olarak bir kişinin mülkiyeti ile ilgili olarak hukuk düzeni tarafından tanınan bir özgürlük olarak tanımlanmaktadır.

Hak, hukukun temel kavramlarından biri olduğundan bazı yabancı hukuk sistemlerinde hak ve hukuk aynı kelimeyle ifade edilmektedir. Fransızca "droit", Almandaca "recht", İtalyancada "diritto" hem hak hem de hukuk anlamına gelmektedir (Oğuzman ve Barlas, 2012).

Her hak hukuki bir prensibe dayanmaktadır. Bu hukuk ilkesinin kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, kanun hükmünde kararname, tüzük veya yönetmelik gibi yazılı bir kaynağa veya örf ve adet hukuku gibi yazılı olmayan bir kaynağa dayanmasının hiçbir önemi yoktur (Akıntürk, 2008). Kanunla korunmayan bir yetki ve menfaat, hak olarak değerlendirilemez; aksine, yalnızca geri alınabilecek ve her zaman kaldırılabilir bir iyilik, lütuf, rica, jest, umut veya beklentidir. Öte yandan hukuk düzeninin koruduğu her menfaat veya irade, fiili subjektif bir hak olarak da değerlendirilemez. Örneğin, trafiğin düzenlenmesini, kamu sağlığını, çevreyi ve doğal yaşam alanlarını koruyan kanunlar dolaylı bir fayda sağlasa da, kişiye bu hukuki korumayı kendisinin sağlamasına fırsat tanınarak pekiştirilen bir temel hakkın varlığından da söz edilemez. Kişi bu hakkıyla ilgili kendisi herhangi bir talepte bulunamaz (örneğin tazminat isteyemez). Serozan (2011), dolaylı korumanın, yararlanıcının iradesinden bağımsız olarak doğrudan devlet organları tarafından sağlandığı durumlarda, bunun bir hakkın varlığı olarak değil, objektif hukukun sonuçsal bir yan etkisi olarak ileri sürülebileceğini ileri sürmektedir. Serozan ayrıca, günümüzde çevrenin ve doğal yaşam alanlarının korunmasının hukukun bir sonucu olmaktan ziyade bireysel bir hak haline dönüştüğünün altını çizmektedir. (Serozan, 2011). 'Hak' ifadesinin tanımlanmasında çeşitli görüşler dile getirilmiştir. Bunlardan en öne çıkanları "irade teorisi" ve "çıkart teorisi"dir.²

İrade teorisi, hakkı, hukuk düzeninin bireylere verdiği irade hakimiyeti veya irade gücü olarak tanımlar. Bu tanıma göre bir kişi, ancak başkalarını kendi iradesine uygun hareket etmeye zorlama hakkına sahip olduğu takdirde belirli bir konuya ilişkin hakka sahip olur. Bu tanıma getirilen en büyük eleştiri, hakkın dış görünüşünü tanımlaması ve içeriğinin belirtilmemesidir (Serozan, 2011; Oğuzman ve Barlas, 2012). Menfaat teorisi ise hakkı kanunla korunan menfaat olarak tanımlar. Bu görüşe yöneltilen en büyük eleştiri ise sadece menfaati dikkate alması ve iradeye önem vermemesidir (Serozan, 2011; Oğuzman and Barlas, 2012).

Günümüzde daha yaygın olarak benimsenen bakış açısı ise karma nitelikte olup, hakkı, kanunla korunan ve sahibine bu korumadan yararlanma yetkisini veren menfaat olarak tanımlanmaktadır (Schwarz, 1942; Saymen, 1960; Tekinay, 1992). Oğuzman ve Barlas (2012) da eğer hukuk düzeni bir menfaati koruyorsa, bu korumadan yararlanma yetkisinin zaten hak sahibine sağlanmış olduğunu öne sürerek irade teorisiyle aynı sonuca ulaşmışlardır. Yazarlar örnek olarak kusurlu yükümlülükler sunmaktadır. Burada korunan menfaat, kanunun

bir hak tanınmasına rağmen sınırlıdır. Alacaklı, borçluyu borcunu ödeme yükümlülüğünü yerine getirmeye zorlayamaz; ancak borçlu borcunu ödediği takdirde bu işlem geçerli sayılır ve borçlu ödediği tutarı sonradan geri talep edemez.

Bir hakkın kullanılabilmesi için dört şartı olduğu kabul edilmektedir. Buna göre: Hukuk düzeni tarafından tanınmalı (Devlet bu hakkı tanımalı); bir kişiye tahsis edilmeli; kişiye irade gücü sağlamalı ve kişisel çıkarlarını tatmin etmelidir (Lehmann ve Hübner, 1966; Medicus, 2010; Brox ve Walker, 2010; Serozan, 2011).³

"Hak" statik bir kavram olmayıp, sürekli değişen ve genişleyen bir kavramdır. Örneğin, bilgi edinme hakkı ve sağlıklı çevre hakkı son yıllarda ortaya çıkan haklar arasındadır (Serozan, 2011; Gemalmaz, 2012).

Bu bağlamda, insanın sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu gerçeğine ilk kez 1966 yılında imzalanan "Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi"nde atıfta bulunulmuştur (Güneş ve Aydın-Coşkun, 2004). Bilindiği üzere bu sözleşme, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin tamamlayıcısı olarak ifade edilmekte ve bununla birlikte İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin ekini oluşturmaktadır. Çevre hakkı, 1972 yılında 1. Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansında Stockholm Deklarasyonu'nda şu şekilde tanımlanmıştır: "İnsan, kaliteli bir çevrede özgürlük, eşitlik ve yeterli yaşam koşullarına sahip olma temel hakkına sahiptir. Onurlu ve refah dolu bir yaşama izin verir ve şimdiki ve gelecek nesiller için çevreyi koruma ve iyileştirme konusunda ciddi bir sorumluluk taşır..." (Güneş ve Aydın-Coşkun, 2004; Ertaş, 2012; Anon, 2014).

Konuya Türkiye özelinde bakılırsa, 1982 tarihli Türkiye Anayasası'nın 56. maddesinde "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirliliğini önlemek vatandaşların yanı sıra devletin de görevidir" demıştır. Anayasa, sağlıklı bir çevrede yaşamayı bir hak saymanın yanı sıra, koruma görevini de yüklemektedir. Bu görev hem vatandaşlara hem de Devlete düşmektedir. Yılmaz-Turgut (2009), Anayasa'nın yukarıdaki hükmü düzenleme şeklinin vatandaşlara sadece çevreyi kirletmeme konusunda pasif bir yükümlülük getirmediğini, aynı zamanda çevreyi kirleten herkese (hükümet veya özel sektör) karşı çıkma yükümlülüğü getirdiğini de iddia etmiştir. Çevreye zarar verebilecek tedbirlerin alınmasını ve olumsuz sonuçların önlenmesine yönelik kararların vermesini sağlamak vatandaşların görevleri arasındadır. Kaboğlu (1992) ise tam tersine, çevre hakkının sağlanması ve bu hakka aykırı eylemlerin önlenmesi ve cezalandırılması yükümlülüğünün devlete ait olduğunu belirtmiştir.

Çevre hakkı doktrinde yaşam hakkının bir uzantısı olarak değerlendirilmekte ve bu nedenle sağlıklı bir çevre olmadan yaşam hakkının korunmasının mümkün olmadığı savunulmaktadır (Gemalmaz, 1987; Şen, 1994). Çevre hakkı, hakkın sahibi, hakkın konusu, yükümlülükler ve bu yükümlülüklere tabi olanlar açıkça düzenlendiğinden bunun normatif nitelikte bir insan hakkı olduğu kabul edilmelidir (Özdek, 1993; Üçışık ve Üçışık, 2013). Çevre hakkını diğer

² Koziol ve Welser, 1995; Schwarz, 1942; Saymen, 1960; Köprülü, 1984; Tekinay, 1992'dan özetlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bu yayınlara bakılabilir. Aynı şekilde karşıt görüşler Akıntürk (2008) ve Serozan (2011)'dan özetlenmiştir.

³ Benzer şekilde Gözler (2012) de bir hakkın gereklerini kişi unsuru, menfaat unsuru ve hukuk düzeni tarafından tanınma ve korunma unsuru olmak üzere üç unsur belirtmiştir.

haklardan ayıran temel unsur, kişisel olarak mağdur olmayanların da hak sahibi sayılmasıdır (Yılmaz-Turgut, 2009).

Çevre hakkının kullanılması açısından en önemli hususlar, Aarhus Sözleşmesi'nde de belirtildiği gibi bilgi edinme hakkının, toplantılara katılma hakkının ve dava açma hakkının sağlanmasıdır. (Yılmaz-Turgut, 2009). Çevre hakkından tam anlamıyla yararlanabilmek için katılım hakkının tanınması gerekir. Ayrıca çevreye yönelik alınacak kararlara daha geniş katılımın sağlanması da önemlidir. Bu nedenle çevreye ilişkin belgelere erişimin kolaylaştırılması, toplumun karar alma süreçlerine katılımının sağlanması, hukuki yollara ve davalara erişimin kolaylaştırılması gerekmektedir. Bu şekilde çevresel konulara geniş katılım sağlanabilir ve sonuçta Aarhus Sözleşmesinin temel amacı olan çevre korumada etkinliğin artırılması da garanti edilebilir (Abdulahakimoğulları/Sezer/Akpınar, 2011). Buna göre kamu otoriteleri, Sözleşme kapsamında talep edilen çevresel bilgileri üçüncü kişilere herhangi bir menfaat gözetmeksizin sağlamakla yükümlüdür. Sözleşmenin çevresel bilgiyi geniş bir bağlamda ele aldığı görülmüştür. Aarhus Sözleşmesi'nin şüphesiz bir diğer önemli yönü yargısal başvurudur. Uygun yargı merciine başvurma hakkı, çevresel bilgiye erişim ve toplumun çevresel kararlara katılımını garanti altına almanın yanı sıra, ulusal çevre kanunları kapsamında meydana gelebilecek herhangi bir ihlalin önlenmesi açısından da bir güvence olarak kabul edilmektedir. (Güneş, 2010; Kılıç, 2012). Aarhus Sözleşmesi'nde düzenlendiği gibi, bu üç ilke ancak her üç önermeye de uygun şekilde uyulduğu zaman anlamlı hale gelir. Çevreye olumsuz etkisi olabilecek bir projede toplumun bilgiye erişimi sağlanmalı; halkın katılımını sağlayacak toplantılar yapılmalı ve bunların yetersiz kaldığı durumlarda halkın uygun yargı organına erişim yetkisi kolaylaştırılmalıdır.

Bu bağlamda Türk Anayasası'nda bilgi edinme hakkına da yer verilmiş olup⁴, bu konuda bir kanun da çıkarılmıştır. Hem Anayasa'nın hem de kanunun ilgili maddeleri sadece çevreyle ilgili değil, her türlü konuyu ilgilendiren düzenlemeler içermektedir.⁵

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu uyarınca, bilgi talep edilen kurum ve kuruluşlar, bilgi talebine cevap verilmesine yönelik tedbirleri derhal almakla yükümlüdür. Keyfi olarak yanıt vermekten kaçınmazlar.⁶ Elbette kamu kurum ve kuruluşlarının talep edilen her türlü bilgiye olumlu yanıt verme zorunluluğu yoktur. Kanun buna da sınırlar koymuştur. İstenilen bilginin bir kurum tarafından özel bir araştırma veya analiz yapılması gerekiyorsa, ilgili kurumun sadece bu amaçla bu tür bir araştırma yapması beklenemez; dolayısıyla böyle bir durumda kurumun bilgi talebine olumsuz yanıt vermesi mümkündür.⁷

Ayrıca bu mevzuat uyarınca verilmesi istenen bilgilerin ticari sır, fikri mülkiyet hakkı vb. içermesi durumunda hem kamu kurumları hem de özel kuruluşlar olumsuz yanıt verebilmektedir. Ayrıca ilgili belgelerin gizli bilgiler içermesi halinde ilgili kurum veya kuruluşlar bu bilgileri gizli bilgiler

hariç tutarak temin edebilir. Ayrıca Aarhus Sözleşmesi'nin bir diğer ayağını oluşturan toplantılara halkın katılımının çeşitli çevre düzenlemelerinde yer aldığı da gözlemlenmiştir. Mesela Çevre Kanunu'nun İlkeler bölümü katılımı içermektedir.⁸ Ancak Türkiye'de doğrudan yargıya erişime yönelik bir düzenleme bulunmamaktadır.

3. Çevre Hakkının Sınırlandırılması Sorunu

Bir insan hakkı olarak kabul edilen çevre hakkına sınırlamalar getirilmesi elbette mümkündür. Devletin ve toplumun varlığını ve devamlılığını sağlamak için özgürlüklerin sınırlandırılması ihtiyacı kaçınılmazdır (Kapanı, 1981; Gözler, 2012). Ancak bu sınırlamaların getirilmesi keyfi olarak kullanılmamalı ve hakkın özünü tamamen ortadan kaldırmamalıdır. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi,⁹ "Her insanın doğal haklarını kullanmasının, toplumun diğer üyelerinin de aynı haklardan yararlanmasını güvence altına alan sınırlar dışında hiçbir sınırı yoktur" diyerek özgürlüğün sınırlarını belirlemektedir. Aynı metinde bu sınırların ancak belirli kanunlarla belirlenebileceği belirtilmiştir.

Sınırlamalarda, ilgili hakkın kullanımında bireyin menfaatinden ziyade kamu menfaati, yani toplum menfaati ön planda tutulmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi 1979 tarihli bir kararında,¹⁰ temel hak ve özgürlüklerin kanunla sınırlandırılmasıyla sağlanacak kamu yararının, bu sınırlamaların kişilere vereceği zarardan daha büyük olması durumunda, kamunun yararının varlığına hükmedilmesi gerektiğini belirtmiştir (Akad ve Vural-Dinçkol, 2011). Mahkeme, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin aynı konudaki bir başka kararında da temel hak ve özgürlüklerin özüne zarar veren ve bunları hiçbir şekilde uygulanamaz hale getiren sınırlamaların demokratik toplum düzenine aykırı olduğunu tespit etmiştir.¹¹ Doktrinde Gözler (2012) sınırlamaları belirli gerekliliklere bağlamış, bunları olağan ve olağanüstü dönemler için ayırmıştır. Buna göre olağan dönemlerde getirilen sınırlamaların yasama organı tarafından konulması, belirli gerekçelere dayanması, orantılılık ilkesine uygun olması ve Anayasa'nın lafzına aykırı bir sınırlama getirmemesi gerekmektedir. Gözler (2012) ayrıca bazı ek gereklilikler de öngörmüştür. Bu ek gereklilikler "hakkın özüne zarar verme yasağı" (Akad ve Vural-Dinçkol, 2011) ve "demokratik toplum düzeninin gereklerine uyma zorunluluğu" olarak sınıflandırılabilir. Gözler (2012) orantılılık ilkesine uyulması, uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerin ihlalden kaçınılması ve olağanüstü hallerde dahi çekirdek alanlara müdahale edilmemesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Olağanüstü halin uygulanmadığı bölgelerde temel hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlamak için, grev hakkı ve toplanma özgürlüğü gibi pozitif olarak sınıflandırılmayan haklara müdahaleden kaçınılması gerektiğini de belirtmektedir. Son olarak olağanüstü halin geçerli olduğu sürenin dışında temel

⁴ 1982 Anayasası md. 74/4

⁵ 09.10.2003 tarihinde çıkarılan 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu

⁶ Bilgi Edinme Hakkı Kanunu md. 5

⁷ Bilgi Edinme Hakkı Kanunu md. 7/2

⁸ Çevre Kanunu md. 2

⁹ Madde 4

¹⁰ Anayasa Mahkemesinin 08.02.1979 tarihli ve E. 78/54, K. 79/9 sayılı kararı

¹¹ Anayasa Mahkemesinin 26.11.1986 tarihli ve E. 85/8, K.86/27 sayılı kararı

hak ve özgürlüklere müdahalenin önlenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Sınırlamaların kanunla yapılacak olmasının üç önemli faydası bulunmaktadır. Bunlardan ilki, yürütme yetkisinin kullanılması yoluyla temel hak ve özgürlüklere müdahalenin önlenmesidir. Kanunlar yasama organı tarafından açık toplantılar ve müzakereler yoluyla hazırlandığı için toplumun denetiminin de sağlanması mümkündür. Bir kanunun doğası gereği genel kurallar getirmesi nedeniyle sınırlamaların objektifliğinin sağlanması gerekecektir (Kapani, 1981; Gözler, 2012). “Belirli sebepler” ifadesi, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında kamu yararını korumayı amaçlayan sebeplerin bulunduğunu, kamu düzeninin, kamu sağlığının ve kamu huzurunun sağlanması gerektiği anlamına gelmektedir (Gözler, 2012).

Sınırlamanın ölçülülük ilkesine uyması gerekiyorsa, kullanılan aracın sınırlamanın gerçekleştirilmesine uygun olması, kullanılan aracın sınırlamanın amacına uygun olması ve son olarak araç ve amacın orantılı olması gerekir (Sağlam, 1982; Gözler, 2012). Bir başka gereklilik de, sınırlama getirilirken hiçbir eylem veya yorumun Anayasanın lafzına aykırı olmamasıdır. Anayasa bir hak vermişse, bu hakkı ortadan kaldıran, kullanılmasını engelleyen, hatta sınırlayan her türlü yasa, doğası gereği Anayasa'nın lafzına aykırıdır.

Özellikle Anayasa Mahkemesi kararlarından ortaya çıkan sonuçlar şunlardır: Çevre hakkının sınırlandırılması mümkündür. Ancak bu sınırlama yalnızca kanunla yapılabilir. Çevre hakkı, aksi yönde getirilen sınırlamalar nedeniyle kullanılamaz hale gelmemelidir.

4. Haklı Neden, Yasal Olarak Nasıl Tanımlanır?

Çevresel protestoların haklı bir neden oluşturup oluşturmadığını belirlerken “haklı nedenin” anlamı dikkate alınmalıdır.

Kanunla çatışma, hukuk düzeninin bir eylemin gerçekleştirilmesine izin vermemesi ve böyle bir eylemin hukuk düzeninin tümüne aykırı olması anlamına gelir (Dönmezer ve Erman, 1981; İçel/Sokullu-Akıncı/Özgenç/Sözür/Mahmutoğlu/Ünver, 2002; Ersoy, 2002; Demirbaş, 2009; Özgenç, 2012; Koca ve Üzülmöz, 2013). Bir eylemin hukuka aykırı sayılması ancak haklı bir nedenin bulunmadığının belirtilmesi durumunda mümkündür. Tıpe uygunluk belirlenirken işlenen fiil ancak ceza hukuku açısından değerlendirilebilir.¹² Öte yandan kanuna aykırılık unsurunun var olabilmesi için, fiilin işlenmesinin hukuka uygun olup olmadığının tespiti için fiilin hukuk düzeninin bütünü kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir (Koca ve Üzülmöz, 2013).

Bu açıdan bakıldığında ceza hukukunda suç olarak tanımlanan bir eylem, anayasal bir hak olan çevre hakkı açısından haklı ve hukuka uygun hale gelebilir. Yukarıdakilere dayanarak İngiliz Mahkemesinin Kingsnorth kararında verdiği karar dikkat çekicidir. Greenpeace üyesi bir grup aktivist, İngiltere Başbakanı'nın adını bir enerji santralinin bacasına

çizerek, elektrik üretimini durdurmaya çalışmıştır. Bunun üzerine davada haklı nedenin var olup olmadığı sorusunu inceleyen Mahkeme, aktivistlerin beraatine karar vermiştir.¹³ Söz konusu davada savcı, protestonun yasal çerçevede gerçekleştirilen bir eylem olmadığını, sivil itaatsizlik eylemi olduğunu ifade etmiştir. Mahkeme ise yargılama sürecinde çeşitli iklim değişikliği uzmanlarının ifadelerini almış ve söz konusu santralden kaynaklanan karbondioksit emisyonları nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan yaklaşık 400 türü tespit etmiştir. Ayrıca savunma makamı, iklim değişikliği nedeniyle su seviyelerinin yükselmesi sonucunda dünyanın çeşitli bölgelerindeki kıyı şeritlerinde ciddi hasarlar oluşacağını ileri sürmüştür. Yargıç, davadaki asıl meselenin protestocuların yasayı ihlal edip etmediğini belirlemek değil, haklı bir nedenin mevcut olup olmadığını tespit etmek olduğunu belirtmiştir. Jüri kararına göre, başkalarının mallarının korunması açısından protestonun acil ve kaçınılmaz olduğunu eklenmiştir.¹⁴ Kingsnorth kararında Mahkeme, protestocuların gerçekten de meşru müdafaa eylemi gerçekleştirdiklerini kabul etmiştir. Meşru müdafaa, bir kişinin kendisini veya bir başkasını hedef alan bir saldırıya karşı savunma amacıyla güç kullanması anlamına gelir ve bu güç kullanımının ilgili saldırıyı püskürtecek yeterlilikte olması gerekir (Koca ve Üzülmöz, 2013).

Bir diğer haklı sebep ise hakkın kullanılmasıdır. Hukuk düzeni bireylere bir konuda belirli bir hak vermişse ve bu hakkın sınırları içinde bir fiil işlenmişse, hakkın kullanılmasını oluşturan fiiller hakkında hukuka aykırılık iddiası ileri sürülemez (Dönmezer ve Erman, 1981; Oktar, 1998; Centel/Zafer/Çakmut, 2011; Koca ve Üzülmöz, 2013). Koca ve Üzülmöz (2013) bu hakkın kaynağının kamu hukuku, özel hukuk, hatta örf ve adet hukuku olabileceğini belirtmiştir.

Bir hakkın kullanılmasının haklı sebep sayılabilmesi için, kişinin doğrudan kullanabileceği subjektif bir hakkın bulunması gerekir. Bireyin ilgili haklarını sınırlar dahilinde kullanması gerektiği; hakkın kullanılması ile fiilin işlenmesi arasında türüne uygun bir nedensellik ilişkisinin bulunması gerekmektedir (Özgenç, 2012; Koca ve Üzülmöz, 2013).

Bir bağlamda Mahkemenin Kingsnorth davasındaki kararı incelendiğinde gerçekleştirilen protestonun sivil itaatsizlik eylemi olduğu değerlendirilebilir. Rawls'a göre sivil itaatsizlik, "yasalarda veya hükümet politikalarında değişiklik yapmak amacıyla gerçekleştirilen, kamuya açık, şiddet içermeyen ve vicdani bir yasa ihlalidir". Zinn ise bunu "hayati bir sosyal amaç için hukukun kasıtlı olarak ihlali" olarak tanımlıyor.¹⁵

5. Sonuç ve Değerlendirme

Kingsnorth'taki mahkemenin kararını Türk hukuku açısından değerlendirmek büyük önem taşımaktadır. Çünkü çevre sorunları ilk bakışta sadece bölgesel olarak görünse de aslında tüm dünyayı etkilemektedir. Dolayısıyla dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen olumlu bir çevresel gelişme, tüm dünya için bir emsal teşkil edebilir.

¹² Bir protestonun o suça ilişkin belirlenen kriterlere uygunluğu türe uygunluk olarak tanımlanabilir.

¹³ <http://acikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/bir-hukuka-uygunluk-sebebi-olarak-iklim-degisikligi>

¹⁴ <http://acikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/bir-hukuka-uygunluk-sebebi-olarak-iklim-degisikligi>

¹⁵ http://www.canaktan.org/felsefe-sosyo/sivil-taat/sivil_itaatsiz.htm

Kingsnorth protestosunda aktivistler, Kingsnorth'taki kömür santrali hakkında bazı sözler yazarak santralde elektrik üretimini durdurmaya çalışmıştır. Bu davada işlenen fiil, Türk Ceza Kanunu'na göre mala zarar verme suçunun¹⁶ nitelikli halini¹⁷ oluşturmaktadır. Burada tartışılması gereken asıl nokta, işlenmiş olan suçun, objektif ve sübjektif unsurların cezalandırılabilir olup olmadığıdır.

Yukarıda açıklandığı gibi çevre hakkı, 1982 tarihli Türkiye Anayasası'nın vatandaşlara tanıdığı ve temeli uluslararası sözleşmelere dayanan bir haktır. Anayasa, sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşamının her insanın vazgeçilmez bir hakkı olduğunu beyan etmektedir. Bireylerin bu hakkı kullanabilmeleri için Aarhus Sözleşmesi sonucunda ortaya çıkan bilgi edinme, halkın katılımı ve yargıya erişim haklarının tanınması yeterli görülmektedir. Ancak yargıya erişim hakkı hariç tutulduğunda diğer ikisinin pasif yetki haline gelerek karar alma süreçlerine katkı açısından yetersiz hale geldiği görülebilir.

İngiliz mahkemesi kararını meşru müdafaa gerekçesine dayandırmıştır. Bunu yaparken birçok türün yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu ve iklim değişikliği nedeniyle bu türlerle birlikte insanların da zarar göreceği gerçeğinden hareket etmiştir. Bu nedenle mahkeme, aktivistlerin kendilerini olumsuz etkileyen bir projeye karşı sivil itaatsizlik olarak da değerlendirilebilecek bir eylemle meşru müdafaa haklarını kullandıklarına karar vermiştir.

İngiliz mahkemesi kararını haklı sebeplerin dayanaklarından biri olan meşru müdafaa esasına dayandırsa da Türk hukuku kapsamında aynı sonuca ulaşmak zordur. Türk hukukunda meşru müdafaa, kişinin kendisine veya bir başkasının hakkına yönelik fiili bir saldırıyı, belirli bir olayın o andaki koşulları dikkate alınarak orantılı bir güç kullanarak püskürtmesi gerekliliği olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak tehdidi ortadan kaldıracak başka bir yol bulunmadığında meşru müdafaa savunmasının geçerli olduğu ifade edilebilir. Çevresel protestolar açısından Aarhus Sözleşmesi başka bir çözüm sunmaktadır; bu da yargı yoludur. Başka bir deyişle, hükümetler çevresel konularda yargıya erişimi kolaylaştıracak önlemler almalıdır.

Türk hukukuna göre bu tür bir eylem, hukuka uygunluk nedenlerinden "hakkın kullanılmasıyla" haklı gösterilebilir. Ceza hukukunun mantığı, haklarını kullanan kişinin cezalandırılmayacağını yansıtmaktadır. Bu durumda bireylerin sahip olduğu hak, çevre hakkıdır. Çevre hakkı yaşam hakkının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Her insanın sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı vardır ve bu hakkın korunmasına yönelik tedbirler alabilir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, kararlarında tüm hakların sınırlandırılabilmesini ancak hakkın özüne zarar verilmeyeceğini belirtmiştir. Bu nedenle aktivistlerin barışçıl bir şekilde protesto yapmaları ve bu sayede toplumda bir farkındalık yaratmaya yönelik çaba göstermeleri, hakkın kullanılması çerçevesinde haklı bir sebep olarak görülmelidir.

Kaynakça

- Abdulahkimoğulları, E., Sezer, Ö. ve Akpınar, M. Küresel Ulusal ve Yerel Düzeyde Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkının Gelişimi, *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2011/2, S.14, ss.61-88, 2011.
- Akad, M. Vural-Dinçkol, B. ve Bulut N. (2023). *Genel Kamu Hukuku*, Yetkin Yayınları, İstanbul.
- Akıntürk, T. ve Ateş, D. (2008). *Medeni Hukuk*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Anonim, (2014). *Uluslararası Çevre Sözleşmeleri*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara.
- Anonymous, (2019). Why we need to stand up for Earth defenders this World Environment Day, <https://www.amnesty.org/en/latest/campaigns/2019/06/why-we-need-to-stand-up-for-earth-defenders-this-world-environment-day/> (Ziyaret Tarihi: 20.07.2023).
- Anonymous, (2019a). Londra'da çevre eylemleri devam ediyor: Bizler son nesil miyiz? https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/londrada-cevre-eylemleri-devam-ediyor-bizler-son-nesil-miyiz,Wu2vTp1O_0a0tMTJLo9C1Q/Q1PIBkDMpE6p6d-Fxx2nFg (Ziyaret Tarihi: 20.07.2023).
- Anonymous, 2019b, Avrupa'da Öğrencilerden Çevre Eylemleri, <https://gazete.alinteri1.org/avrupada-ogrencilerden-cevre-eylemleri> (Ziyaret Tarihi: 20.07.2023).
- Balkaya, F. (2014). Yeni Toplumsal Hareket Çeşidi Olarak Çevreci Hareketler, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, Cilt:3 (5), ss. 32-42.
- Brox, H. ve Walker W. D. (2007). *Allgemeines schuldrecht*, München, Beck.
- Centel, N., Zafer, H. ve Çakmut, Ö. (2023). *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, Beta Basım Dağıtım, İstanbul.
- Ceritli, İ. (2001). Çevreci Hareketin Siyasallaşma Süreci, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 213-226.
- Demirbaş, T. (2023). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Dönmezer, S. ve Erman, S. (2021). *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku* Cilt: II, DER Yayınları, İstanbul.
- Ersoy, Y. (2002). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Legal Kitabevi, Ankara.
- Ertaş, Ş. (2012). *Çevre Hukuku ve Hayvan Hakları Hukuku*, Birleşik Matbaacılık Ltd. Şti., İzmir.
- Gemalmaz, M. S. (1987). Çevre Koruma Sorunu, Çevre Hakkı, Çevre Yasası ve Düşündükleri, *İstanbul Barosu Dergisi*, 61(1-2-3), 59-95.
- Gemalmaz, M. S. (2012). *Devlet, Birey ve Özgürlük*, Legal Yayıncılık, İstanbul.
- Gözler, K. (2023). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Güneş, A. M. (2010). Aarhus Sözleşmesi Üzerine Bir İnceleme, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.XIV, 299-333.

¹⁶ Türk Ceza Kanunu md.151/1 – Başkasının taşınır veya taşınmaz malını kısmen veya tamamen yıkan, tahrip eden, yoke den, bozan, kullanılamaz hale getiren veya kirleten kişi, mağdurun şikayeti üzerine, dört aydan üç yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır.

¹⁷ Türk Ceza Kanunu md.152/1 (a): Mala zarar verme suçunun; kamu kurum ve kuruluşlarına ait, kamu hizmetine tahsis edilmiş veya kamunun yararlanmasına ayrılmış, yer, bina, tesis veya digger eşya hakkında, işlenmesi halinde, fail hakkında bir yıldan dört yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

- Güneş, Y. ve Aydın-Coşkun, A. (2004). Çevre Hukuku, Kazancı Kitap A.Ş., İstanbul.
- Helvacı, S. ve Erlüle, F. (2023). Medeni Hukuk, Legal Kitapevi, İstanbul.
- İçel, K., Sokullu-Akıncı, F., Özgenç, İ., Sözüer, A., Mahmutoğlu, F. ve Ünver, Y. (2002). İçel Suç Teorisi, Beta Yayınları, İstanbul.
- Kaboğlu, İ. ve Özalp-Yancı, N. (1992). Çevre Hakkı, İletişim Yayınları & Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul.
- Kapanı, M. (1981). Kamu Hürriyetleri, AÜHF Yayınları, Ankara.
- Kılıç, S. (2002). Çevreci Sosyal Hareketlerin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Sona Ermesi Üzerine Bir İnceleme, *Anakara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(2), 93-108.
- Kılıç, S. (2012). Çevre Hakkının Gelişim Sürecinde İnsan Haklarının Rolü, *İnsan Hakları Yıllığı*, 30, 21-39.
- Koca, M. ve Üzülmüş, İ. (2023). Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Köprülü, B. (1984). Medeni Hukuk, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Koziol, H. ve Welsch, R. (1995). Grundriss des bürgerlichen Rechts Bd. I: Allgemeiner Teil und Schuldrecht, 10. Auflage, Wien.
- Lehmann, H. ve Hübner, H. (1966). Allgemeiner teil des bürgerlichen gesetzbuches, walter de gruyter & co, Berlin.
- Medicus, D. (2010). Schuldrecht: allgemeiner teil: ein studienbuch, München, Beck.
- Oğuzman, K. ve Barlas, N. (2023). Medeni Hukuk, Vedat Yayıncılık, İstanbul.
- Oktar, S. (1998). Ceza Kanunu Dışındaki Hukuka Uygunluk Sebepleri, Ceza Hukuku Günleri, İstanbul.
- Özdek, Y. (1993). İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, TODAİE, Ankara.
- Özen, H. (2011). Çevreci Protesto Hareketleri, http://www.academia.edu/21785099/Çevreci_Protesto_Hareketleri (Ziyaret Tarihi: 20.07.2023).
- Özgenç, İ. (2012). Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Sağlam, F. (1982). Temel Hakların Sınırlanması ve Özü, AÜSBF, Ankara.
- Saymen, F. H., (1960). Türk Medeni Hukuku, c.I: Umumi Prensipler, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.
- Schwarz, A. B., (1942). Medeni Hukuka Giriş (Çeviren: Hıfzı Veldet), İstanbul.
- Şen, E. (1994). Çevre Ceza Hukuku, Kazancı Kitap A.Ş., İstanbul.
- Serozan, R. (2011). Medeni Hukuk, Gerçek Kişiler- Kişiler Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul.
- Tekinay, S. S. (1992). Medeni Hukukun Genel Esasları ve Gerçek Kişiler Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Üçışık, H. G. ve Üçışık, H. F. (2013). Çevre Hukuku, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz- Turgut, N. (2009). Çevre Politikası ve Hukuku, İmaj.